

Надія МАСЛАКОВА

Історія бібліотек та історичних бібліотечних зібрань України на сторінках журналу «Бібліотечний вісник» (1993–2003)

Провідний фаховий часопис України «Бібліотечний вісник» на своїх сторінках важливе місце відводить питанням історії бібліотек та бібліотечної справи в Україні. Серед різних аспектів історії бібліотек – теоретичні питання методології вивчення історії формування бібліотек та розвитку бібліотечної справи; конкретні дослідження історії бібліотек різних установ, відомств, громадських організацій, приватних бібліотек видатних діячів української культури; роль особистостей у формуванні, становленні та розвитку бібліотек; бібліотечна діяльність просвітницьких організацій та наукових товариств; вивчення історії бібліотек інших держав.

Важливим напрямом є вивчення та реконструкція історичних бібліотек, що нині зберігаються у складі історико-культурних фондів наукових бібліотек і є окремими об'єктами історії української культури.

Спроба загальної класифікації статей, опублікованих у «Бібліотечному віснику», виявила різноманітність їх як за змістом, так і за видами: це публікації джерел, дослідження, огляди, рецензії, інформація, дописи з нагоди ювілеїв бібліотек, повідомлення про наукові події тощо. Публікації «Бібліотечного вісника» можна поділити на такі тематичні блоки:

Теоретичні питання вивчення історії бібліотек, колекцій та зібрань

Теоретичні основи історії бібліотечної справи знайшли відображення у декількох статтях і розглядалися в контексті конкретних питань історії бібліотек та бібліотечної справи. Питання концептуальних підходів до поняття «національна бібліотека» та їх методичне вирішення у висвітленні історії бібліотеки як соціального інституту розв'язується у статті О. Онищенко «В. І. Вернадський та його внесок у заснування та розвиток Національної бібліотеки Української Держави» (2003. – № 2. – С. 2–9). У ній висвітлені виникнення ідеї націо-

нальної книгозбірні на початок ХХ ст., умови реалізації концепції, а також розвиток її сьогодні, коли спадкоємиця ВБУ, започаткованої В. І. Вернадським, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, головна бібліотека України, перетворилася на загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурний центр, державне сховище найцінніших видань та рукописів, центр інформаційних ресурсів науки.

Історична доля бібліотек України є доволі складною, а це зумовлює вирішення багатьох принципових питань, пов'язаних з методологічними аспектами власності на бібліотеки, збірки, колекції. Окремі аспекти поняття спільної спадщини розглянуті у статті О. Онищенко, Л. Дубровіної «Доля бібліотеки Оссолінеум в історії України та Польщі у документах 1945–1946 рр.: повертаючись до питань спільної історико-культурної спадщини» (2002. – № 2. – С. 2–21), у якій пропонується вирішення питань власності на книжкові колекції з точки зору оцінки їх як спільної культурної спадщини.

Питання вивчення історії бібліотек як окремого напрямку бібліотекознавства та історичного книгознавства представлені на сторінках «Бібліотечного вісника» постановочною статтею С. Зворського «До проблеми вивчення історії бібліотечної справи в Україні» (1997. – № 4. – С. 20–21), у якій він порушив питання про необхідність дослідження цієї проблематики і створення фундаментальної історії бібліотек та бібліотечної справи в Україні. Автор повідомив про початок такої діяльності у Національній парламентській бібліотеці України. Першим кроком у цьому напрямі стало видання методичних рекомендацій «Вивчення історії обласної бібліотеки», складених С. І. Савіною і С. Л. Зворським (К., 1993). Оскільки така праця потребує спільних зусиль, автор запропонував створити об'єднання істориків бібліотечної справи і обговорити перспективу проведення таких досліджень.

Бібліотеки та бібліотечні історико-культурні фонди – органічні складові культури України, що актуалізується у зв'язку із формуванням національ-

Маслакова Надія Миколаївна, зав. відділу НБУВ.

ного історико-культурного бібліотечного фонду держави та створенням Державного реєстру національного культурного надбання. Бібліотеки та книжкові колекції, разом з іншими об'єктами культури, мають бути визначені нарівні з пам'ятками архітектури, мистецтва як колективні об'єкти духовної спадщини людства. Це накладає на «Бібліотечний вісник» як провідний фаховий часопис України обов'язок висвітлювати основні питання створення методології, вироблення методів постапейного опису історичних бібліотек та книжкових колекцій для поки ще майбутнього «Зводу історичних бібліотек та бібліотечних колекцій України».

Ці питання порушуються у статтях Л. Мухи та Л. Лисенко. У фундаментальній статті Л. Мухи «Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: паспортизація фондів (для Державного реєстру національного культурного надбання)» (1997. – № 3. – С. 3–7) розглядаються питання об'єкта паспортизації та пропонується розгорнута структура самого паспорту, з означенням розділів як наукового, що дає змогу встановити історію формування історичних бібліотек та колекцій, так і науково-облікового змісту, що дасть можливість отримати кількісні показники обліково-охоронного характеру.

Подальший розвиток ці ідеї знаходять у статті Л. Лисенко «Методика складання заголовка як основного елементу реєстраційного археографічного опису історико-культурних фондів для Державного реєстру національного культурного надбання» (2003. – № 2. – С. 30–35). У ній розглядаються важливі методичні питання уніфікації заголовка, який би давав узагальнену і водночас конкретну характеристику історичним бібліотекам, окремим книжковим колекціям та зібранням.

Історичні бібліотеки в Україні від найдавніших часів до ХХ ст.

Ця тематика досить широко представлена ґрунтовними науковими дослідженнями. Позитивною рисою є публікації історіографічних джерел – передусім історичних досліджень відомих учених минулого, що свідчить про високу культуру і давні традиції бібліотечної справи в Україні починаючи від часів Київської Русі.

Серед них, зокрема, публікація відомого українського історика Н. Полонської-Василенко «Бібліотеки Київської Русі» (1994. – № 1. – С. 27), що є частиною її наукової доповіді «Стольний град Володимира та Ярослава», прочитаної на засіданні пленуму Музею-архіву переходнової доби історії Києва 12 серпня 1942 р. Ця перша в Україні публі-

кація була здійснена за її рукописом з фондів Інституту рукопису НБУВ. У ній авторка наголошує на високій культурі книгописання у Київській Русі, нагадуючи про чудово оформлені мініатюрами та орнаментами рукописні «збірники», твори різних авторів багатьма мовами, переважно перекладні, що увійшли до складу книг, у галузі патристики та патрології, зокрема, житійні збірники, богословська література, передусім візантійського походження (згадуються такі традиційні збірники, як «Златоуст», «Златоструй», «Маргарит», «Ізмарагд», відомі з пізнішої православної традиції), а також інші твори церковних письменників. Серед них були й античні твори Платона та Арістотеля, історичні хроніки Іоанна Малали, Георгія Сінкеля та деякі переклади творів східних авторів, а також західноєвропейського письменства, зокрема, загальновідома сьогодні пам'ятка історичної публіцистики «Повість про Індійське царство». Авторка спеціально зупиняється на загальновідомому зразку слов'янського красного письменства – «Ізборнику Святослава», а також відзначає оригінальність творчості Київського митрополита Іларіона, передусім його неперевершену пам'ятку духовної культури XI ст. – «Слово о законі і благодаті». Загалом, бібліотеки Київської Русі, на думку авторки, віддзеркалювали високий і самобутній розвиток культури тогочасного суспільства.

Інша публікація джерел з історії бібліотек – «Репніни та їх яготинська бібліотека» (1993. – № 1–2. – С. 39–53) – належить Г. Чикаленко-Келлер, дочці видатного українського громадського діяча, видавця першої української щоденної газети «Рада» Євгена Чикаленка. Передне слово відомого вченого, д-ра філол. наук Ф. П. Погребенника присвячене особистості і долі самої Ганни Чикаленко. У статті висвітлено історію цінної бібліотеки знаного князівського роду Репніних, каталог якої, складений у 1846–1847 рр. Е. Ерменжаром, Ганна Чикаленко знайшла у відділі рукописів Женевської Публічної та Університетській бібліотеці серед женевських матеріалів Репніних, і була вражена цінністю цієї бібліотеки. Вона простежила долю бібліотеки, яка нараховувала на початок ХХ ст. понад 36 тис. книг, зібраних представниками роду, розкрила походження і зв'язок з останніми, оточенням родини. Доля бібліотеки після революції не відома, радше за все, вона була розпошена або загинула. На думку Дмитра Репніна, бібліотека і архів були частково знищені бандитами, а частково розібрані яготинськими вчителями.

Археографічно публікація цієї статті не оформлена відповідним чином, і тому з тексту не зрозуміло, звідки походить публікація, де була надрукована і хто її підготував. Однак ця стаття становить значний науковий інтерес, оскільки розкриває склад і зміст однієї з найцінніших бібліотек України, а можливо, й спонукатиме до пошуків решти цієї бібліотеки. Слід зазначити, що у монографії Л. Дубровіної та О. Онищенка «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941» (К., 1998) згадується, що в 1919 р. йшлося про придбання цієї бібліотеки, однак брак коштів не дав змоги перевезти цю бібліотеку до Києва. Високий рівень наукового підходу до вивчення історії приватних бібліотек Г. Чикаленко-Келлер має методологічне значення для сучасних істориків-книгознавців.

Інший блок наукових статей присвячений *монастирським бібліотекам в Україні*.

Так, у № 5–6 за 1993 р. (с. 68–69) висвітлюється конференція «Роль бібліотек монастирів, соборів та інших установ у розвитку культури України», що проходила 28–29 червня 1993 р. у Києві. Їй присвятила огляд В. Кисельова – «Роль бібліотек монастирів у національному Відродженні». Співорганізаторами конференції виступили Міністерство культури України, Інститут української археографії АН України, Український фонд, Державна історична бібліотека, Інститут підвищення кваліфікації працівників культури. У її роботі взяли участь близько 200 учасників – науковці, музейні, архівні та бібліотечні працівники. Автор відзначає, що на конференції були сформульовані основні напрями дослідження історії бібліотек України, які до цього часу не були актуалізовані, зокрема, вивчення історії бібліотек монастирських, церковних різних конфесій, навчальних закладів і громадських організацій; не вироблені критерії віднесення книг до державного культурного надбання, механізми їх охорони, збереження, організації використання, складання репертуару національної книги; не розроблені організаційні засади створення державного центру реставрації та консервації книг тощо.

Фундаментальний підхід характеризує дослідження О. Дзюби «Монастирські бібліотеки Лівобережної України в контексті української культури XVIII ст.» (1994. – № 1. – С. 18–22). У статті підкреслюються особливості історичного розвитку Лівобережної України, яка мала певний автономний статус у складі Російської держави, а також діяльності Києво-Могилянської академії як націо-

нальної загальноосвітньої школи, яка формувала коло високоосвічених людей. Вони були представниками однієї школи і обіймали єпископські кафедри, очолювали навчальні заклади, монастирі, де формували бібліотеки і музейні колекції. Серед таких монастирських колекцій – бібліотеки Києво-Печерського, Межигірського, Видубицького, Михайлівського, Чернігівського Троїце-Ільїнського монастирів. Авторка розглядає склад бібліотечних зібрань, аналізує авторів, виокремлює найцінніші видання за видами та простежує закономірності формування складу цих бібліотек. Вона доходить висновку, що монастирські бібліотеки, а також власні бібліотеки митрополитів, єпископів, архімандритів відображають рівень та характер не лише освіти, а й української культури XVIII ст. загалом, яка була гуманітарною за своєю суттю й сформувалася як синтез «грекослов'янської» та «латинської» культурних традицій. Книжкові зібрання того часу, незалежно від їх функціонального призначення та власників, дають уявлення про цілісність української культури перехідного періоду – від середньовіччя до нового часу.

Про історію бібліотек Волині йдеться у статті Л. Бандилко «Братські бібліотеки (до історії бібліотечної справи на Волині)» (1997. – № 1. – С. 14–15). Подано огляд історії братських бібліотек, що існували на Волині у XVI–XVIII ст. (Львівський Ставропігійний інститут, Луцьке, Кременецьке братства) та поза її межами (Віленське, Могилівське братства), а також Львівське. Згадується бібліотека Кирило-Мефодіївського братства, створена у 60-х роках в Острозі Волинської губернії, Богоявленська тощо. Зазначається, що лише Львівському та Кирило-Мефодіївському братствам вдалося зберегти свої бібліотеки цілісно.

Вищі світські навчальні заклади та їхні історичні бібліотеки, що нині зберігаються у фондах НБУВ, розглядаються у статтях Т. Мяскової та В. Мозгової.

Так, Т. Мяскова досліджує бібліотеку Київського університету св. Володимира у статті «Система комплектування бібліотеки Університету св. Володимира (1834–1904)» (2000. – № 2. – С. 41–44) на підставі архівних джерел. Розглянуті особливості накопичення фонду бібліотеки, який був започаткований зібранням колишнього Волинського ліцею, основу якого, у свою чергу, заклали бібліотека Кременецького ліцею, Уманського базиліанського монастиря, дарунки різних осіб та бібліотеки професорів університету, зокрема М. Х. Бун-

ге, О. М. Лазаревського, М. І. Костомарова, М. О. Максимовича та багатьох інших. Система комплектування бібліотеки розвивалася залежно від зміни структури університету, література закуповувалася в Росії та Європі, активним був обмін науковою літературою. Авторка висвітлює етапи розвитку бібліотеки, особистості бібліотекарів.

В. Мозгова у своїй статті «Фонди бібліотеки Ніжинського ліцею (1832–1875)» (2000. – № 2. – С. 37–40) досліджує історію цієї бібліотеки. Протягом ХІХ ст. на підросійській території України існувало три ліцеї: Рішельєвський (1817–1864), Кременецький (1819–1834), Ніжинський (1832–1875). Основу бібліотеки останнього становить дар графа О. Г. Кушельова-Безбородька (1877 томів, 382 назви). Це книги з різних галузей знань, видання ХVІ–ХVІІ ст. різними мовами, надалі – дари Платона Кукольника, сина директора гімназії В. Кукольника (500 томів). Збиралася цінна колекція рукописів М. Гоголя. За архівними документами аналізується склад та розвиток бібліотеки, її комплектування.

Важливо підкреслити, що «Бібліотечний вісник» регулярно публікує документи з історії та долі історичних бібліотек – як окремих, так і корпусних груп документів, як, приміром, у статті О. Онищенко, Л. Дубровіної «Доля бібліотеки Оссолінеум в історії України та Польщі у документах 1945–1946 рр.: повертаючись до питань спільної історико-культурної спадщини» (2002. – № 2. – С. 2–21), у якій не лише досліджується історія бібліотеки Оссолінеум, а й обставини її розсосередження у період війни та повоєнні часи.

У цьому дослідженні опубліковано документи з архіву НБУВ, ЦДАВО, що розкривають історію зібрання роду Оссолінських у ХІХ ст., його переміщення до Польщі у період другої світової війни та повоєнний період. Висвітлюються складні умови передання Україною частини зібрання Оссолінеум Польщі у 1945–1946 рр., у тому числі оприлюднені постанови уряду, листування з Академією наук УРСР, Радою Народних Комісарів УРСР, директорами бібліотек, а також витяги з протоколів, акти передачі тощо. Пропонується розглядати зібрання, що нині зберігається в Україні та Польщі, як спільну культурну спадщину.

У статті С. Міщука «Нездійснений проект бібліотечної «Волиніки». З історії книжкового зібрання Волинського краєзнавчого музею у Житомирі у 20-х роках ХХ ст.» (2002. – № 3. – С. 16–22) ґрунтовно висвітлюється історія одного з най-

цінніших книжкових зібрань Волинського науково-дослідного краєзнавчого музею, де в 20-х роках було зібрано 150 тис. рідкісних та цінних колекційних книг, бібліотек та зібрань націоналізованих установ, приватних колекцій, була створена науково-дослідна бібліотека при музеї. Підкреслюється заслуга М. Кудрицького, П. М. Абрамовича, В. Я. Гнатюка, В. А. Монахова у створенні та піклуванні про бібліотечні фонди. Стаття розкриває боротьбу житомирської інтелігенції за збереження цілісності бібліотеки в 20-х роках ХХ ст. Однак, за постановою уряду щодо централізації історико-культурних фондів бібліотек у регіональних центрах зібрання було розпорощене і передане у 30-х роках до кількох архівних, бібліотечних та наукових установ. У результаті архівних пошуків автором реконструйований склад та визначене місцезнаходження бібліотеки сьогодні. Найбільше зібрання з цієї бібліотеки сьогодні зберігається у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та Центральному державному історичному архіві м. Києва.

Історія приватних та особистих бібліотек

Історичний контекст культури розкривається у низці досліджень *історії приватних бібліотек в Україні*.

Серед таких, зокрема, стаття С. Павленка «Іван Мазепа і книга» (1994. – № 3. – С. 26–28). Цей науково-популярний нарис про бібліотеку гетьмана Івана Мазепи ґрунтується на згадках сучасників гетьмана про цю бібліотеку, яка була спалена О. Меншиковим під час взяття резиденції гетьмана у Батурині у 1708 р. Вона складалася з багатьох цінних книг різними мовами, якими гетьман володів вільно, в тому числі латиною, французькою, голландською, італійською, німецькою та польською. У його бібліотеці було багато українських книг, видання яких І. Мазепа матеріально підтримував, зокрема, чернігівську друкарню, де друкувалися книги українських церковних діячів, попри заборону московського патріарха Іоакима.

Історію найціннішої волинської колекційної бібліотеки кін. ХVІІ – поч. ХХ ст. – баронів Шодуарів – висвітлив Є. Біленький у статті «Фонд Шодуарів: історія надходження колекції» (2000. – № 4. – С. 31–34). У центрі статті – Станіслав Шодуар, один з найвідоміших колекціонерів книг, історик, власник одних з найбільших приватних музеїв та бібліотек Європи. Автор простежує долю цього бібліотечного зібрання, поповнення його

іншими представниками роду, розпорошення цілісного зібрання і сучасний стан у фондах НБУВ, куди частково потрапило це зібрання у 1932 р.

Інформацію про урочисте відкриття 31 травня 1994 р. у Науковій бібліотеці Львівського університету книжкової виставки, присвячену 50-й річниці смерті митрополита Галицького, архієпископа Львівського і Кам'янця-Подільського Андрея Шептицького, публікує З. Маринович у дописі «Зі спадщини А. Шептицького» (1994. – № 3. – С. 33). Експонувалися прижиттєві видання його праць, книги з власної бібліотеки, надані ієрархами церкви.

У ґрунтовній статті К. Климової «Бібліотека Павла Потоцького» (1994. – № 5–6. – С. 21–23) усебічно висвітлено долю найціннішого бібліотечного та музейного зібрання видатного українського державного та військового діяча – П. Потоцького, який під час української революції у 1917–1918 рр. перевіз із Петербурга свою українознавчу, велику за обсягом і різноманітну за змістом, бібліотеку. Вона складалася з частини особистої бібліотеки Т. Шевченка, видань з приватної бібліотеки Г. М. Геннаді, частини зібрання великого князя Костянтина Павловича, біографічного архіву та бібліотеки видавця «Жизнеописаний...» російських діячів В. М. Мамишева. Найціннішу частину склали книжки з воєнної історії, широко була представлена україніка. Бібліотека нині розпорошена і, можливо, частково втрачена. Її складові нині знаходяться у багатьох книгосховищах – Державній історичній бібліотеці України, бібліотеках Державного музею українського образотворчого мистецтва та НМІУ, у відділі рідкісної книги НБУВ.

Праці, що розкривають зміст, склад та долю бібліотеки Євгенія (Євфимія) Олексійовича Болховітінова, митрополита Київського й Галицького, належать Є. Рукавіциній: «З фондів ЦНБ» (1994. – № 4. – С. 19) – у якій надано коротку інформацію про митрополита, а також «Євгеній Болховітінов і бібліографія України» (1995. – № 2. – С. 11–28), у якій висвітлено історію його бібліотеки. Бібліотека митрополита – це 12 тис. книг, 3 тис. рукописів, яку він сам каталогізував, однак не встиг цю справу завершити. Особливу увагу у статті приділено виданням біобіографічного характеру, підготовлених митрополитом, а також його статтям, які частково увійшли до видання ХХ ст. «Українські письменники: біобіографічний словник. Т. 1. Давня українська література (XI–XVIII ст.)» (К., 1960).

Нова інформація про історію та долю бібліотеки та книжкової колекції барона Ф. Штейнгеля (1870–

1946) міститься у науковому дослідженні Н. Миронець «Доля книжково-рукописного зібрання українського культурного діяча барона Ф. Р. Штейнгеля» (2003. – № 3. – С. 32–36). Авторка навела біографічні відомості про рід баронів, висвітлила долю створеного Ф. Штейнгелем Городоцького музею старожитностей Волинської губернії. Розглядається зміст колекції (книги, рукописи, стародруки, цінні видання, краєзнавча література), простежується її доля після революції, історія переміщення до Університету св. Володимира та ВБУ. Зібрання барона Ф. Штейнгеля як архівно-бібліотечна колекція зберігається нині в НБУВ.

Інший важливий комплекс статей складають дослідження з історії *особистих бібліотек діячів науки та культури новітнього часу*.

Ці матеріали представлені статтями Г. Зленка, С. Сохань, інтерв'ю Н. Солонської.

Г. Зленко у статті «Михайло Комаров та його бібліотека» (1994. – № 3. – С. 20–33) простежив долю бібліотеки М. Ф. Комарова, видатного українського бібліографа та книгознавця, що нараховувала до 3 тис. назв. У 1919 р. її було передано Національній книгозбірні в Одесі, яку очолив спеціальний комітет за участю М. Комарова. Через деякий час її було реорганізовано в Українську державну бібліотеку ім. Т. Г. Шевченка, восени 1930 р. фонди зібрання увійшли до Одеської державної публічної бібліотеки (згодом – Державна наукова бібліотека ім. М. Горького).

С. Сохань опублікувала дослідження «Приватна книгозбірня філолога та історика церкви М. І. Петрова: реконструкція зібрання» (2003. – № 3. – С. 29–32). Авторка здійснила реконструкцію бібліотечного зібрання М. І. Петрова, видатного історика церкви, професора Київської духовної академії, керівника Церковно-археологічного музею. Використовуючи архівні матеріали його особистого фонду в Інституті рукопису НБУВ, С. Сохань висвітлила значення бібліотеки для історії церкви в Україні, розвитку археографії, книгознавства, археографії рукописної книги та актових документів. У статті розкрито цінність бібліотеки, у якій широко представлені твори українських письменників, праці з історії української літератури, археографічні видання, дослідження з історії України, картографічний матеріал. Розглядається рукописний каталог бібліотеки М. І. Петрова, складений ним особисто.

Про власну бібліотеку відомого українського літературознавця, публіциста і письменника, до-

слідника творчості І. Франка д-ра філол. наук Ф. П. Погребенника йдеться в інтерв'ю Н. Солонської, яка оформила його у статтю під назвою «Мое зібрання – і державне надбання...» [До виставки книжкової колекції відомого вченого, доктора філологічних наук Ф. П. Погребенника] (1994. – № 1. – С. 28–31). Публікація присвячена виставці книг з бібліотечного зібрання відомого вченого, що експонувалася у зв'язку із його 65-річчям. В інтерв'ю він розповів про історію своєї українознавчої бібліотеки, початок якої був закладений учителем вченого, письменником Мирославом Капієм, учасником визвольних змагань 1917–1920 рр.: її Ф. П. Погребенник успадкував у 50-х роках. Сьогодні у складі його книжкової колекції є багато пам'яток, рукописів українських письменників, рідкісні періодичні видання, фотографії, поштівки. Вчений запропонував створити Всеукраїнське товариство приватних колекціонерів, яке б мало осередки у великих бібліотеках, музей-архів, де збиралися б приватні бібліотеки, опрацьовувалися, видавалися каталоги, оскільки вважає, що збереження приватних колекцій також є справою державною.

Отже, вивчення історичних та особистих бібліотек в Україні віддзеркалюється на сторінках «Бібліотечного вісника» у найрізноманітніших формах.

Бібліотечна діяльність громадських та просвітницьких організацій

Окремий напрям дослідження бібліотек представляють статті з історії формування народних бібліотек кін. XIX – XX ст. різними громадськими, передусім просвітницькими, установами та організаціями – «Просвітою», товариствами грамотності, благодійними товариствами тощо.

Л. Бандилко у статті «Бібліотечна діяльність товариства «Просвіта» на Волині (з початку XX ст. до 1939 р.)» (1998. – № 2. – С. 33–35) висвітлює діяльність зі створення просвітянських бібліотек з 1900 по 1918 рр. на Західній Волині, коли кількість філій товариства зросла з 23 до 75, а читалень – з 924 до 2944. За часів перебування західних територій під польською владою кількість бібліотек та читалень «Просвіти» невпинно зростала, а найбільшою у 1939 р. була бібліотека при рівненській «Просвіті» – близько 10 тис. книжок. У 20-х роках важлива увага приділялася сільським та «мандрівним бібліотекам». Бібліотеки Волині та Галичини поповнювалися з видавництв Львова, Луцька, Відня, Праги, Кракова, Подєбрадів, а також кременських, рівненських, ковельських, острозьких

просвітянських книгарень, дубенської просвітянсько-кооперативної книгарні. Авторка показує, що остання була для українського населення в умовах денационалізації єдиним джерелом розповсюдження рідної книги.

Цікаві відомості з історії громадської бібліотечної діяльності містить стаття А. Волинець та Л. Одинокі «Бібліотечна діяльність Харківського товариства грамотності» (1998. – № 3. – С. 35–37). У ній розкривається багатогранна діяльність Товариства (з 1869 р.), зокрема, створення шкіл, народних бібліотек, хат-читалень, видання педагогічних творів українських просвітян. Оприлюднено імена бібліотекарів народних бібліотек Харкова: Л. Єфимович, С. Брандт, С. Подволоцька, М. Лесевицька. Висвітлюється, як Товариство постачало літературу для сільських народних бібліотек, формувало коло читання сільського населення.

В. Маркова у праці «Бібліотечне обслуговування єврейського населення в Україні (друга пол. XIX – поч. XX ст.)» (1998. – № 6. – С. 23–25) розглядає розвиток єврейської просвіти, фундації перших єврейських світських бібліотек, створених єврейськими громадами. Згадується перша єврейська бібліотека – одеської єврейської школи, створена в 1827 р. Висвітлено складні умови існування бібліотек: законодавчі утиски, релігійно-національні заборони тощо. Наприкінці XIX ст. у деяких бібліотеках (Одеській, Харківській, Фастівській, Липовецькій та ін.) були відкриті єврейські відділи. Єврейські бібліотекарі брали участь у 1-му з'їзді російських бібліотечних працівників. У статті розглянуто громадські народні просвітницькі бібліотеки та їхню правову базу – статuti, а також приватно-громадські та приватні бібліотеки, безплатні народні (у Києві та Єлисаветграді). Розкрито важливу роль товариств поширення просвіти серед євреїв, що мали власні бібліотеки – у Києві (1901) та Одесі (1906). У 1911 р. створюється бібліотечна комісія. З 1905 по 1910 рр. кількість єврейських бібліотек зросла з 48 до 122. Товариство мало друкований орган «Еврейское библиотечное дело».

У статті О. Лютої «Перша народна бібліотека-читальня м. Єлисаветграда» (1999. – № 5. – С. 37–41) містяться історичні відомості про створене в 1894 р. Єлисаветградське Товариство поширення грамотності та ремесел та започатковану ним бібліотеку, від якої бере свій початок нинішня Кіровоградська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського.

Певною мірою до цього розділу можна віднести й допис Л. Горпиняк «160-річчя від дня заснування Дніпропетровської обласної наукової бібліотеки (перші десятиріччя)» (1994. – № 1. – С. 22–23). У ньому йдеться про роль місцевого літературного гуртка – «пікквікського клубу» – у створенні та підтримці Катеринославської публічної бібліотеки, що відкрилася 9 травня 1834 р. у будинку дворянських зібрань і починала свою діяльність з 200 томів фонду, який вже за рік збільшився до 800. Розповідається про складні умови існування бібліотеки в XIX ст., пожежу в 1839 р. та відновлення бібліотеки при книгарні В. П. Ульмана завдячуючи членам «пікквікського клубу» в 1859 р., поновлення самостійного статусу бібліотеки в 1889 р. та про її добродійників (М. П. Баллін, В. М. Єлагін та ін.). У 1905 р. фонд бібліотеки становив понад 19 тис. книг. Очолювала її у той період відомий педагог та просвітниця С. В. Єгорова.

Б. Грановський у статті «До історії книгозбірні Товариства «Музей визвольної боротьби України» (1999. – № 4. – С. 25–29), який діяв у Празі в 20–40-х роках XX ст., висвітлює історію бібліотеки, сформованої із зібрань українських діячів у Празі. Автор проаналізував періодику (116 часописів у 1941 р.) та український друк. Згадується про книжкові дари С. Смаль-Стоцького, О. Колесси, К. Мацієвича, І. Івасюка, Д. Козицького, С. Дністрянського, Л. Биковського, М. Коновальця, С. Рудницького, Ю. Тищенко, С. Сірополка, Д. Дорошенка та ін., товариств інших міст і країн.

Історія державних бібліотек України

Іншою темою, що активно висвітлюється на сторінках «Бібліотечного вісника», є історія державних бібліотек усіх видів та типів, зокрема, наукових, спеціалізованих, галузевих, обласних, написаних, переважно, з нагоди ювілеїв бібліотек. Тому в цих різних за завданнями статтях надаються й короткі історичні відомості про започаткування та розвиток бібліотек, історичні будівлі бібліотек, висвітлюються фонди, питання обслуговування читачів, створення інформаційних ресурсів тощо.

Окрему групу таких публікацій становлять огляди та дослідження історії *наукових бібліотек навчальних закладів*.

Серед них є як цілісні дослідження, так і короткі огляди, написані з нагоди ювілею. До перших можна віднести такі:

В. Нестеренко «Історія наукової бібліотеки Київського університету ім. Т. Шевченка» (1994. –

№ 5–6. – С. 30–33). У статті висвітлюється історія бібліотеки і її фондів, специфіка фондів, історія фонду в XX ст., під час війни, формування фонду у повоєнний час.

Про історію бібліотеки Львівського університету, починаючи з XVII ст., йдеться у статті М. Божка, М. Гордій «Книгозбірні Львівського університету – 385» (1994. – № 2. – С. 23–26). Наукову бібліотеку Львівського університету ім. І. Франка засновано у 1608 р. на базі бібліотеки ієзуїтської колегії. У 1784–1918 рр. бібліотека була водночас публічною крайовою бібліотекою Галичини і отримувала обов'язковий примірник. Найцінніші фонди бібліотеки – колекції відомого лікаря, бібліографа, префекта Віденської бібліотеки Н. Гареллі (1670–1739), діячів науки С. Дуніна-Борковського, М. Форманьоша, О. Прусевича, П. Чирвинського та ін. У ній зберігаються інкунабули та палеотипи, 1,7 тис. рукописів XII–XX ст., у тому числі українські, польські, латинські, вірменські, понад 1100 рідкісних карт і планів, колекція нової української літератури тощо. Ї сьогодні бібліотека поповнюється дарами діячів освіти та культури. У бібліотеці працювали та нині працюють знані бібліотекознавці, бібліографи, зокрема, тут 40 років працював видатний бібліограф Ф. П. Максименко.

М. Подрезова у статті «Науковій бібліотеці Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова – 185 років» (2002. – № 3. – С. 54–56) приділяє історії бібліотеки значну увагу. Бібліотека створена на базі Рішельєвського лицю у 1817 р. У 1865 р., коли лицей було реорганізовано у Новоросійський університет, фонд бібліотеки значно збільшується. Першим важливим придбанням була бібліотека професора-славіста і етнографа А. Кухарського та історика права Р. М. Губе, академіка П. С. Білярського та ін. Сьогодні фонд бібліотеки налічує 4 млн книг, серед них рідкісних та цінних – понад 100 тис.

С. Зав'ялова у публікації «110 років НТБ Харківського державного політехнічного університету» (1996. – № 1. – С. 27–28) висвітлює деякі етапи її історії. Бібліотека була створена у 1885 р. при Харківському практичному технологічному інституті. Висвітлено розвиток та долю бібліотеки за часів революції, війни (коли вдалося зберегти основну частину фонду), повоєнну відбудову. Сьогодні фонди бібліотеки налічують 2 млн книг. Розкривається зміст сучасного фонду, бібліографічна діяльність бібліотеки тощо.

У дописі Р. Боровик «Науково-технічній бібліотеці Державного університету «Львівська політехніка» – 150 років» (1994. – № 5–6. – С. 34–35) коротко розповідається про започаткування у 1817 р. Львівської реальної школи з технічним ухилом (згодом це Політехнічна школа, яку з 1921 р. перейменовано у Львівську політехніку) та її бібліотеку.

Іншу групу публікацій репрезентують оглядові статті, що містять лише коротку інформацію про історію бібліотек:

М. Сушко «Бібліотеці Дніпропетровського технічного університету – 70» (2000. – № 3. – С. 11); Н. Максимова «Науково-технічній бібліотеці Українського державного хіміко-технологічного університету – 70» (2000. – № 3. – С. 23); Н. Павловська «Науково-технічній бібліотеці Придніпровської державної академії будівництва та архітектури – 70» (2000. – № 3. – С. 44); А. Голид'біна «Бібліотеці Київського державного університету технології та дизайну – 70» (2000. – № 3. – С. 44–45); П. Рогова «Державна науково-педагогічна бібліотека України: аспекти становлення» (2000. – № 6. – С. 17–19); Т. Величко «Бібліотеці державного морського технічного університету імені адмірала Макарова – 80» (2000. – № 6. – С. 19).

Незважаючи на стислість ці публікації мають велике значення для осмислення ролі бібліотек у сучасному суспільстві, масштабності завдань у бібліотечній справі, підвищення фахових знань у бібліотечній сфері тощо.

Історія спеціалізованих галузевих наукових бібліотек

У статті А. Комської «Державній історичній бібліотеці України – 50 років» (1995. – № 1. – С. 14–19) висвітлено історію цієї бібліотеки, яку було створено на базі бібліотек Історичного та Антираелігійного музею 10 серпня 1939 р. Перлиною фонду була бібліотека митрополита Київського і Галицького Флавіана, що була передана ним в дар Києво-Печерській Лаврі у 1909 р. Бібліотекар Лаври ігумен Михайло склав і опублікував систематичний каталог книг (К., 1910), у якому відбито 8298 назв. Бібліотеку було вивезено нацистами, і повернулася вона лише частково. У повоєнні часи вона поповнювалася через державний фонд літератури та шляхом надходжень з різних бібліотек СРСР. Висвітлено основні напрями діяльності бібліотеки у забезпеченні розвитку історичної науки.

Коротко висвітлюють історію бібліотек О. Мос-

каленко у дописі «Державній науково-технічній бібліотеці України – 65» (2000. – № 4. – С. 36) та Т. Галамага – «100-річчя науково-технічної бібліотеки Дніпродзержинського металургійного комбінату» (1998. – № 1. – С. 37–38).

М. Кривенко та О. Лук'яненко присвятили свої публікації Львівській бібліотеці іноземної літератури, яка сьогодні є відділом Львівської державної обласної універсальної наукової бібліотеки. У них висвітлено історію та зміст бібліотеки, фонди якої сьогодні становлять 150 тис. книг. Так, М. Кривенко у дописі «Львівська бібліотека іноземної літератури: роки становлення» (1995. – № 2. – С. 8–9) розповідає про історичні обставини створення фондів завдячуючи Омелянові Масляку, художнику-акварелісту, який власноручно зібрав у повоєнному Львові кинуті напризволяще видання у будинку Суспільної помочі ім. Руни Рейтманової. У 1946 р. на їх основі при Центральній міській бібліотеці він створив відділ іноземної літератури (майже 100 тис. книг), домігся для нього статусу самостійної бібліотеки іноземної літератури, яку сам і очолив. У 1951 р. О. Масляк був засуджений і засланий до Магадану. У 1964 р. його реабілітували, помер він у 1972 р.

В іншій статті М. Кривенко «Вадемскум світового енциклопедичного письменства у Львівській іноземній книгозбірні» (1998. – № 3. – С. 25–29) йдеться про науково-довідковий апарат бібліотеки, подається огляд довідкових видань (енциклопедії, словники, довідники) – як раритетних, так і сучасних, передусім енциклопедій. Порушується питання про електронний фонд енциклопедій.

О. Лук'яненко присвятила цій книгозбірні ювілейну статтю «Львівській бібліотеці іноземної літератури – п'ятдесят» (1997. – № 6. – С. 24–25).

Одній з найстаріших кримських бібліотек присвячений огляд Н. Колесникової та Л. Кузнецової «Бібліотеці Кримського республіканського краєзнавчого музею – 125 років» (1998. – № 4. – С. 41–42). Це бібліотека «Таврика» ім. О. Х. Стевена, що відкрилася 24 листопада 1873 р. як бібліотека для земських слухань при Таврійській губернській земській управі. У 1922 р. бібліотеку було передано музею, а у 1932 р. вона поповнилася зібранням Таврійської вченої архівної комісії.

Бібліотеки академічних інститутів різних академій наук

Історії наукової бібліотеки Інституту археології НАН України присвятила публікацію В. Колесникова (1995. – № 2. – С. 9–10). Започаткував бібліо-

теку знань етнограф та історик Ф. К. Вовк, поповнювалася вона книжковими колекціями П. П. Євфіменка, Д. Г. Заболотного, В. П. Петрова, А. В. Добровольського, М. Я. Рудинського, О. І. Тереножкіна та ін.

Історії одній з найстаріших наукових бібліотек України присвячена стаття А. Сивцової, О. Акимової «125 років науковій бібліотеці Інституту біології південних морів» (1996. – № 4. – С. 27–30). Утворена навесні 1871 р. Біологічна станція в Севастополі (СБС) започаткувала книгозбірню (з 1963 р. це бібліотека Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського). Член Новоросійського товариства природодослідників барон А. Стюарт закупив книжки, надалі члени товариства дарували бібліотеці книги. Під час війни бібліотека згоріла, залишилася лише одна книга з екслібрисом акад. С. Зернова, який очолював багато років СБС. БАН УРСР допомогла відновити фонд книгозбірні, а після смерті С. Зернова придбала його бібліотеку.

Т. Чарупа у короткій довідці «50 років бібліотеці Інституту металофізики НАН України» (1998. – № 3. – С. 42) висвітлила етапи створення та розвитку бібліотеки, особистості бібліотекарів та зміст її фондів.

Короткий огляд історії ЦНСГБ подано в історичному огляді В. Вергунова «Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці УААН – 80 років» (2002. – № 3. – С. 56–57). Заснована у 1921 р. як службова книгозбірня народного комісаріату земельних справ України, вона пройшла шлях від вузьковідомчої до центральної. З 1970 р. Бібліотека підпорядкована Південному відділенню ВАСГНІЛ і стала науково-методичним центром для 200 бібліотек науково-дослідних інститутів, дослідних станцій, сільськогосподарських вищих навчальних закладів і технікумів України та Молдови. У 1971 р. її переміщують до Києва. На сьогодні фонд бібліотеки становить 2 млн книг.

Однією з найбільш цінних за фондами є Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека. Заснована вона була як бібліотека Академії архітектури України. До 1968 р. її фонд формувалася на базі резервних фондів Спілки архітекторів України, Київського університету, Публічної бібліотеки АН УРСР та ін., як пише у своїй статті «Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці – 50 років» В. Підгора (1994. – № 4. – С. 34–35). Сьогодні книгозбірня переросла межі відомчої спеціалізованої бібліотеки, її фонд становить понад 400 тис. книг, що відбивають важливий історич-

ний зріз розвитку будівництва та архітектури України та інших держав.

Історія обласних наукових бібліотек України

До цієї тематики належить і вже згадана стаття Л. Горпиняк «160-річчя від дня заснування Дніпропетровської обласної наукової бібліотеки (перші десятиліття)» (1994. – № 1. – С. 22–23), у якій висвітлюється історія створення та перші роки існування бібліотеки; стаття Р. Павленко, О. Згурської «Чернівецькій обласній [науковій медичній] бібліотеці – 50 років» (1994. – № 5–6. – С. 36); С. Лозинської «Львівській обласній медичній бібліотеці – 50 років» (1994. – № 5–6. – С. 37); Т. Діжур «Херсонській обласній науковій медичній бібліотеці – 50 років» (1995. – № 1. – С. 35); Л. Григаш «50 років Закарпатській обласній універсальній науковій бібліотеці» (1995. – № 3. – С. 11); А. Бяльцера «90-ліття Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького» (1996. – № 1. – С. 28); О. Башун «Донецькій обласній універсальній бібліотеці – 70 років» (1997. – № 1. – С. 18–19).

Л. Демещенко у статті «Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. І. Чижевського – 100 років» (1998. – № 1. – С. 35–36) пише, що початок бібліотека бере від першої Єлисаветградської громадської бібліотеки, заснованої у лютому 1898 р. за ініціативи міського землеміра, історика, археолога П. Рябкова. У 1920 р. Я. Любарський на її базі заснував громадську міську бібліотеку. З утворенням області у 1939 р. її було реорганізовано у обласну.

На сторінках «Бібліотечного вісника» опубліковано низку статей про *будівлі бібліотек, що є пам'ятками культури*.

Серед них – стаття про Одеську обласну бібліотеку В. Тимофієнка «Будівлі першої в Україні публічної бібліотеки» (1995. – № 3. – С. 12–15), з якої дізнаємося, що будівля громадської бібліотеки в Одесі (1929 р.) була споруджена під керівництвом архітектора Ф. Боффо.

Грунтовне дослідження присвячене першому будинку нинішньої Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у статті Е. Демченко та О. Донець «Будинок філії № 1 Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та його художні пам'ятки» (1998. – № 1. – С. 19–27). Автори висвітлюють історію будинку по вул. Володимирській, 62 у Києві, спроектованого архітектором

В. Осьмаком у єдиному стилі з архітектурним ансамблем Київського університету та його бібліотекою. Автор барельєфів у фойє та на сходах до третього поверху – київський скульптор, професор Володимир Климов. Встановлюється авторство бронзових скульптур, барельєфів, декоративних ваз, торшерів, меблів.

Д. Малаков опублікував статтю «Архітектор Василь Осьмак» (1998. – № 1. – С. 28–31) про київського архітектора Василя Осьмака (1870–1942), автора проекту будинку Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ).

Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Окремий блок статей присвячений історії НБУВ, зокрема, з нагоди 80-річчя її діяльності (1998 р.). Основна їхня частина присвячена періоду заснування та перших двох десятиліть діяльності Бібліотеки – у зв'язку із багаторічним замовчуванням цього періоду в її історії.

Першою за значимістю можна назвати статтю О. Онищенко, Л. Дубровіної «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в 1918–1998 рр.: основні етапи розвитку» (1998. – № 5. – С. 5–17). У ній аналізуються етапи розвитку Бібліотеки, її суспільно-політична діяльність, завдання, що були висунуті перед Бібліотекою у цей період, а також надана змістовна характеристика розвитку основних функцій Бібліотеки у різні часи.

З нею тісно пов'язана стаття Г. Ковальчук «Керівники ВБУ – НБУВ (1918–1998)» (1998. – № 5. – С. 18–28), у якій на базі архівних джерел встановлено усіх директорів Бібліотеки та виконуючих обов'язки директора, вперше названо імена репресованих директорів, надано їхні біографічні відомості.

Н. Стрішенець опублікувала дослідження про першого офіційно призначеного директора ВБУ Степана Постернака (1998. – № 5. – С. 29–37).

Фундаментальною працею є стаття О. Онищенко «В. І. Вернадський та його внесок у заснування та розвиток Національної бібліотеки Української Держави» (2000. – № 2. – С. 2–9). У ній розкривається історія створення у 1918 р. Національної бібліотеки у контексті вирішення принципових питань розвитку української науки та освіти, передусім у взаємозв'язку з концепцією формування УАН, та діяльність В. І. Вернадського як першого президента УАН та Голови Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки. Показана спадкоємність ідей національної книгозбірні

сьогодні, коли НБУВ перетворюється на головну бібліотеку України, загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурний центр, державне сховище найцінніших видань та рукописів, центр інформаційних ресурсів науки.

Історії перших п'яти років Бібліотеки, зокрема роботі Тимчасового комітету, присвятив свою статтю М. Слободяник «До історії діяльності Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави» (1998. – № 4. – С. 30–34). У ній аналізуються протоколи Тимчасового комітету (ТК) як джерела з історії заснування Бібліотеки. Розкрито напрями його діяльності (організаційна, розробка концепції, формування фонду, обговорення питання каталогізації та створення каталогів, обслуговування читачів, робота членів ТК тощо).

Першим рокам Всенародної бібліотеки України присвятила дослідження Н. Каліберда «Формування системи обслуговування читачів Національної бібліотеки України (перше десятиріччя існування)» (1997. – № 3. – С. 12–16).

Огляд статей у періодиці 20–30-х років, пов'язаних з діяльністю Всенародної бібліотеки України, опублікований Н. Солонською. Одна з них – «Всенародна бібліотека України у фаховій періодиці 20–30-х років» (1998. – № 4. – С. 35–40). Передається зміст публікацій (звіти ВБУ, статті, інформація) на сторінках фахових часописів, зокрема таких, як «Бібліологічні вісті», «Життя і революція», «Україна», «Красный библиотекарь», «Шлях», «Шлях до комунізму». Такий огляд дає змогу висвітлити ті питання, що були актуальні на той час для Бібліотеки, зокрема, функції наукової бібліотеки, збирацька діяльність, питання створення предметного та систематичного каталогів, завдання бібліографії, проблеми читачезнавства, розкривається структура Бібліотеки, хроніка її діяльності. Передається зміст статей Ю. Меженка, С. Постернака, С. Борового, М. Сагарди, Д. Балики, О. Карпинського, М. Грушевського та ін.

В іншому огляді Н. Солонської «Періодичні видання Національної бібліотеки України (1919–1998)» (1998. – № 5. – С. 38–49) розглядаються «Книжний вісник» (1919), «Бібліотечний журнал» (1925–1926), «Бібліотечний збірник» (1926–1927), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927–1930), «Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР» (1946–1947), «Бібліотечний вісник».

Бібліотеки та бібліотечна справа: історичний аспект

У статті Н. Солонської «Питання каталогізації за поглядами дослідників і фахівців 20-х – початку 30-х років (на матеріалах «Бібліологічних вістей» і «Журналу бібліотекознавства та бібліографії»)» (1997. – № 5. – С. 21–26) подано короткий огляд статей В. Боднарського, В. Козловського, Н. Піскорської, М. Годкевича, Б. Боровича, Д. Балики, О. Кисіль, М. Русинова, К. Марцишевського, М. Сагарди, Й. Залевського та ін. і висвітлено дискусію щодо використання децимальної (десятькової) класифікації у каталогах наукових бібліотек, методики каталогізації, форматів карток, складання предметного каталога.

Інший огляд праць стосовно розвитку бібліотечної справи здійснений Н. Солонською у статті «Питання розвитку бібліотечної справи в Україні на сторінках «Українського історичного журналу» (1957–1998): огляд статей» (2000. – № 1. – С. 25–31).

І. Тимошенко розглядає питання історії читачезнавства у статті «Діяльність Кабінету по вивченню книги і читача в УНІК (1926–1931)» (1999. – № 2. – С. 17–20). Нею відзначено праці таких дослідників, як Н. Фрідьєва, Ю. Меженко, Д. Балика, К. Довгань, Н. Біркіна, В. Шпілевич, які, на думку авторки, створили школу соціологічних досліджень читачезнавства.

Останніми роками активно вивчається питання історії бібліотек під час другої світової війни. Серед таких наукових розвідок виділяються ґрунтовні статті Н. Малолєтової та Л. Дубровіної «Бібліотеки Києва у період нацистської окупації (1941–1943 рр.)» (2001. – № 3. – С. 2–18) та їхня ж «Діяльність Київської міської управи в галузі бібліотечної справи під час нацистської окупації (1941–1942)» (2003. – № 3. – С. 17–28). На базі джерел окупаційних архівів, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, автори простежують усі перипетії бібліотек та бібліотечних фондів: закриття та реорганізацію бібліотек, масштабне вивезення фондів, бібліотечну політику під час окупації загалом та на прикладах конкретних бібліотек, діяльність української інтелігенції з урятування бібліотечних фондів, повернення бібліотечних зібрань у повоєнний період.

Узагальненим стислим оглядом долі дитячих бібліотек є стаття Т. Шамаріної та І. Торліна «Дитячі бібліотеки України в роки Великої Вітчизняної війни» (1995. – № 2. – С. 6–7). Окупанти зни-

щили дитячі бібліотеки на Сумщині й Чернігівщині, Херсонщині й Харківщині, Вінниччині та Луганщині. У Києві – Київську обласну бібліотеку для дітей та юнацтва (нині Київська обласна бібліотека для дітей). Співробітники центральної бібліотеки для дітей ім. Т. Шевченка (Київ) сховали найціннішу частину фонду на горищі, у підсобних приміщеннях, переховали по домівках.

Бібліотечні діячі: історія

Персонологічні дослідження також знайшли своє місце на сторінках часопису.

Так, у дослідженні Г. Єрофєєвої «Бібліотечна діяльність Миколи Сумцова (з історії бібліотек Слобожанщини)» (1997. – № 3. – С. 17–19) висвітлюється подвижницька діяльність цього ученого та культурного діяча, який разом з іншими вченими Харківського університету (Д. Багалієм та В. Бузескулом) розвиває теоретичні та практичні питання типології бібліотек, концепцію самоврядування бібліотек, модель бібліотечного фонду для народних та масових бібліотек (зокрема, йому належить праця «Организация общественных и школьных библиотек». – Х., 1896). З 1985 р. М. Сумцов – член правління Харківської громадської бібліотеки, організатор заснування народних та шкільних (училищних) бібліотек, безоплатних бібліотек-читалень. Він розробив рекомендації для позакласного навчання учнів у бібліотеках; є засновником, збирачем та головним хранителем бібліотечного фонду Слобідського музею (1921–1929).

Стаття С. Васильєвої «Ольга Косач-Кривинюк – бібліотекар» (1998. – № 6. – С. 28–29) присвячена долі сестри Лесі Українки, яка працювала у Київській обласній медичній бібліотеці з 1935 р.

В. Ярошик та Т. Сосновська присвятили статтю Д. Багалію: «Дмитро Багалій і Харківська бібліотека (до 110-річчя з дня заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка)» (1997. – № 1. – С. 16–18). Перша Харківська публічна бібліотека була відкрита у 1833 р., однак за браком власного приміщення майже не функціонувала. Д. Багалій як член правління бібліотеки брав активну участь у її відродженні у 1886 р. Він пише низку праць, зокрема «О просветительном значении Харьковской общественной библиотеки», «Речь при открытии нового здания библиотеки», «О задачах ХОБ» (1904), порушує питання про надання їй приміщення.

В. Шульгіна та І. Бобришева висвітлюють роль одного з перших співробітників ВБУ у статті «Олександр Дзбанівський – фундатор музичного відділу НБУВ» (1999. – № 3. – С. 14–17).

Бібліотеки та бібліотечна справа за рубежом

Стаття В. Шульгіної «З досвіду музичних бібліотек Польщі» (1996. – № 4. – С. 19–21) є оглядом музичних фондів Бібліотеки Народової, Ягеллонської, Варшавського університету, авторка також пропонує програму співробітництва з цими бібліотеками.

Хана-Лора Гоншіор в одноіменній статті розглядає зібрання східноєвропейської літератури у фондах Баварської бібліотеки (1996. – № 4. – С. 21–32).

У зв'язку з 200-річчям Бібліотеки Конгресу США «Бібліотечний вісник» публікує статті, присвячені цьому ювілею, зокрема «До 200-ліття Бібліотеки Конгресу» (2000. – № 4. – С. 46–47).

У статті Н. Стрішенець «Бібліотека Конгресу США: основні етапи розвитку» (2000. – № 4. – С. 42–46) висвітлюються зачаткування та історія розвитку і становлення бібліотеки як національної, розроблення класифікації та масової каталогізації фондів, прийняття класифікації Ч. Кеттера (а десяткової М. Дьюї – для невеликих бібліотек). З 1917 р. до відділу рукописів стали надходити архіви президентів США – Т. Рузвельта, Д. Вашингтона та ін. Сьогодні очолює бібліотеку її 13-й директор Дж. Біллінгтон, призначений президентом Р. Рейганом. У додатку до статті наведені усі її директори – Бібліотекарі Конгресу.

Г. Дідківська у статті «Україніка в Бібліотеці Конгресу США (за матеріалами «Бібліографії українки в Бібліотеці Конгресу США» Андрія Фесенка)» (1997. – № 2. – С. 17–19) розглядає склад колекції, що зберігається у Слов'янському відділі Бібліотеки. Машинопис рукопису А. Фесенка зберігається у залі зарубіжної українки НБУВ.

Низка статей про зарубіжні національні та президентські бібліотеки належить Н. Стрішенець. У дописі «Загальний огляд історії Британської бібліотеки» (2001. – № 4. – С. 3–5) авторка коротко висвітлює основні етапи розвитку Бібліотеки з 1753 р. Парламент Великої Британії прийняв закон про створення Британського музею, куди аристократ Дж. Коттон передав свою колекцію рідкісних видань. Надалі це були Х. Слоун, президент Королівського товариства, який подарував книжкове зібрання і будинок для нього. У 1757 р. король Георг II приєднав до бібліотеки Музею давню королівську бібліотеку, започатковану ще в XV ст. Тоді ж Бібліотека набула права отримувати обов'язковий примірник. У 1972 р. парламент прийняв закон про Національну бібліотеку, яка об'єднує п'ять уста-

нов: Бібліотеку Британського музею, Національну довідкову бібліотеку з природничих наук і винахідництва, Національну центральну бібліотеку, Національну бібліотеку-абонемент з науки і техніки, Службу Британської національної бібліографії. У 1985 р. її структурно було реорганізовано. Утворено два комплекси: 1. Гуманітарні та соціальні науки; 2. Наука, техніка, промисловість. Управління Бібліотекою здійснює Бюро з 13 осіб.

У наступній своїй статті Н. Стрішенець розглядає «Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування» (2001. – № 6. – С. 31–39). Підкреслено, що президентські бібліотеки (ПБ) є особливим утворенням – поєднанням архіву, музею, фонду аудіовізуальних матеріалів, культурно-освітньої та дослідної установи. У США існують 11 ПБ, зокрема Г. Гувера, Ф. Рузвельта, Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Д. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Д. Форда. Вони утворені здебільшого на батьківщині президента. Наглядає за ними Управління президентських бібліотек при Національному архіві США. Загалом це понад 380 млн сторінок архівів, 5,5 млн фотографій, 14 млн футів кіноплівки. Особливо наголошено на діяльності Ф. Рузвельта, який був ініціатором передання президентських бібліотек на державне зберігання (у державну власність). Його бібліотека є взірцем бібліотек нового покоління. Законом 1978 р. визначено критерії, за якими встановлюється обмеження доступу до президентського архіву, пов'язаного з додержанням державних таємниць.

Історії інших зарубіжних бібліотек також було приділено належну увагу на сторінках «Бібліотечного вісника». Так, ґрунтовно висвітлюються етапи розвитку бібліотек, їхні фонди, функції, напрями діяльності у статтях В. Леонова «Библиотека Академии наук – первая национальная библиотека России» (2003. – № 2. – С. 46–50); А. Алієвої-Кенгерлі «Центральная научная библиотека Национальной Академии наук Азербайджана: история и перспективы развития» (2003. – № 3. – С. 51–54); К. Абуґалієвої «Из истории становления и развития Центральной научной библиотеки Республики Казахстан (к 70-летию образования)» (2003. – № 4. – С. 38–42); В. Коцере «Латвийская академическая библиотека на протяжении веков» (2003. – № 5. – С. 45–49); Д. Кудратової «Развитие библиотек Узбекистана и их роль в жизни республики» (2004. – № 5. – С. 49–54); К. Мінасяна «Фундаментальная научная библиотека Национальной академии наук Республики Армения» (2003. – № 6. –

С. 53–54); М. Заалішвілі «Центральная научная библиотека Академии наук Грузии» (2003. – № 6. – С. 54–56). Короткий огляд історії бібліотеки надано у публікації «Національній бібліотеці Республіки Молдова – 170» (2002. – № 5. – С. 30).

* * *

Підводячи підсумки аналізу публікацій «Бібліотечного вісника» з історії бібліотек та бібліотечної справи, слід відзначити їх різноманітність. Це науково-дослідні, науково-методичні праці, публікації джерел з історії бібліотек та бібліотечної справи, історичні огляди, рецензії, персоніологічні статті, ювілейні матеріали, хроніки, інформації про події (конференції з історії бібліотек, виставки, презентації книг) тощо. Серед повідомлень містяться відомості про захист кандидатських дисертацій у галузі історії бібліотечної справи. Такі публікації сприяють розширенню професійного спілкування на сторінках часопису, активізують зацікавленість до питань історії бібліотек України, які були та є важливими чинниками культурного розвитку суспільства на всіх етапах його існування.

Теоретичні питання історії бібліотек розглядали О. Онищенко, Л. Дубровіна, Л. Муха, Л. Лисенко, С. Зворський. У їхніх працях розглянуті окремі аспекти методологічних підходів до вивчення цього наукового напрямку.

Абсолютна більшість публікацій присвячена ювілеям бібліотек. Ці статті є важливими тому, що спонукають до досліджень у галузі історії бібліотек. Вони важливі ще й тому, що такий матеріал може бути опублікованим переважно на сторінках бібліотечного журналу, на відміну від іншої періодики в галузі історичних досліджень.

Привертає увагу те, що зазначений період характерний дослідженнями історії конкретних бібліотек, зокрема, фундаментальним дослідженням історії провідної бібліотеки України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Це такі дослідники, як О. Онищенко, Л. Дубровіна, М. Слободяник, Г. Ковальчук, Н. Стрішенець, Н. Каліберда, Е. Демченко та О. Донець, Н. Малолетова та ін. Ці автори є визнаними авторитетами в історичному бібліотекознавстві, провідними фахівцями в галузі бібліотекознавства.

Інший напрям публікацій – наукові дослідження історичних бібліотек України, як монастирських, так і світських та особистих. У цій галузі ак-

тивно працюють В. Кисельов, О. Дзюба, Л. Бандилко, Т. Мяскова та В. Мозгова, О. Онищенко, Л. Дубровіна, С. Міщук, С. Павленко, Є. Біленький, К. Климова, Є. Рукавіцина, Н. Миронець. Про особові бібліотеки діячів науки опубліковані огляди Г. Зленка, С. Сохань, Ф. Погребенника.

Статті з історії створення народних бібліотек кін. XIX – XX ст. різними просвітницькими організаціями публікували Л. Бандилко, А. Волинець та Л. Одинока, В. Маркова, О. Люта, Л. Горпиняк, Б. Грановський.

Виокремлюється напрям дослідження історії бібліотек у період нацистської окупації (Н. Малолетова, Л. Дубровіна, Т. Шамаріна та І. Торлін); бібліотекознавчої, книгознавчої та бібліографознавчої періодики (Н. Солонська). Історія та досвід зарубіжних національних бібліотек висвітлювався Н. Стрішенець.

Автори статей про українських бібліотекознавців – Г. Єрофеева, С. Васильєва, В. Ярошин та Т. Сосновська, В. Шульгіна та І. Бобришева. Розкриті нові імена вітчизняних науковців, які працювали в бібліотеках.

Позитивним є, що на сторінках «Бібліотечного вісника» широко представлені авторами з різних регіонів України історичні огляди зі створення та діяльності бібліотек – правда, так само здебільшого з нагоди ювілейних дат. Багато з них містять важливу для історичного бібліотекознавства інформацію, ґрунтуються на дослідженні архівних джерел – як статті В. Нестеренко, М. Божка та М. Гордій, М. Подрезової. Стислі огляди історії спеціалізованих бібліотек також можна відзначити як засіб залучення спеціалістів до вивчення історії бібліотек. Серед них такі автори, як А. Комська, О. Москаленко, Т. Галамага, М. Кривенко та О. Лук'яненко, Н. Колесникова та Л. Кузнецова, В. Колесникова, А. Сивцова, О. Акімова, Т. Чарупа, В. Вергунов, В. Підгора. Статті до ювілеїв обласних бібліотек репрезентовані такими фахівцями, як Л. Горпиняк, Р. Павленко та О. Згурська, Т. Діжур, Л. Григаш, А. Бяльцер, Л. Демещенко.

Про будівлі бібліотек писали В. Тимофієнко, Е. Демченко та О. Донець, Д. Малаков.

Отже, за розглянутий період «Бібліотечний вісник» опублікував значну кількість статей та матеріалів з різних напрямів історії бібліотечної справи.